

RÉVÉSZ DORRIT 90

I.

Zenetörténész, szerkesztő, fordító, közreadó. Budapesten született 1934. május 8-án. A budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola zenetudományi szakán 1953 és 1958 között tanult, többek közt Bartha Dénes, Szabolcsi Bence, Bárdos Lajos, Kókai Rezső növendékeként. Szakdolgozatát Századunk zenéjének néhány kérdéséről (vázlat)címmel 1959-ben védte meg. Ugyanebben az évben került szerkesztőként a Zeneműkiadó Vállalat irodalmi szerkesztőségébe, 1968-tól 1990-ben történt nyugalomba vonulásáig ugyanott főszerkesztőként dolgozott. Kiadóbeli munkásságának a magyar zenei könyvkiadás leggazdagabb korszaka köszönhető: működésének ideje alatt jelentek meg olyan sorozatok, mint az Orfeusz könyvek, a Napról napra sorozat kötetei, A hét zeneműve rádióelőadás-szövegeinek nyomtatott formája, a Grove-monográfiák. Főszerkesztői tevékenységének legnagyobb vállalkozása a háromkötetes, német Brockhaus-Riemann Zenei Lexikon magyar változatának előkészítése, fordítása, lektorálása és megjelentetése (1983–85), amelyen irányításával éveken át szinte a teljes irodalmi szerkesztőség dolgozott. Önálló zenetudományi munkásságának a szakma által máig használt eredménye a Bartha-Somfai Haydn als Opern kapellmeister című könyv (1960), a Bartha Dénessel közösen jegyzett Joseph Haydn élete dokumentumokban című gyűjtemény (1961, 1978 – e mű átdolgozott, új kiadását élete utolsó hónapjaiban rendezte sajtó alá), fordítói munkáját olyan kötetek fémjelzik, mint Eric Walter White Stravinsky-monográfia (1976), Leonard Bernstein A megválaszolatlan kérdés címmel napvilágot látott írás gyűjteménye (1979) vagy A zenekönyve (1981, 1982). Miután kiadói főszerkesztőként nyugalomba vonult, 1990-től haláláig az MTA Zenetudományi Intézetének Bartók Archívumában folytatta munkáját, egyrészt a Bartók Béla írásai könyvsorozat főszerkesztőjeként, másrészt a Bartók Béla Zeneműveinek Kritikai Összkiadása készülő mintaköteteinek közreadójaként. Életének 75. esztendejében, 2008. augusztus 18-án hunyt el. (Wikipédia)

II.

A REJTETT KINCS¹

Vidáman fürkésző szempár, megátalkodott optimizmus, hajtól hajig a mosoly, szünet nélküli figyelem a körülötte levőkre és a munkára, egyik cigaretta a másik után, a gyerekek mindenekfölötti tisztelete, és a legjobb lelki fűszer, a humor. Ez a kép rögződött belém Dorkáról, amíg együtt dolgoztunk, és ugyanezt a képet látom ma is (mínusz cigaretta), ha őt látom.

Révész Dorrit a főnököm volt a Zeneműkiadó Irodalmi Osztályán, amelyet évtizedeken át vezetett. Mi több, első főnököm volt az életemben, s tőle kaptam azt az életre szóló illúziót – s ezt azóta szerzett, más irányú élmények sem tudták lerombolni –, hogy egy főnök közösséget teremt, támogat, segíti az egyéni és közös fejlődést, példát mutat, minőséget képvisel. Ösztönösen tudta azt, amit sokan tanulva sem tudnak, hogy szeretettel, emberre figyelő irányítással lehet a legtöbbet elérni, a jó produktum mellé a jó érzést is.

Természetes, vidám, kérlelhetetlen kitartása a minőség mellett máig az egyik alapvető vonása, amely biztonságot nyújt a körülötte élők és a vele dolgozók számára. Tőle nem jöhet rossz, gyenge vagy hiányos – még igénytelen környezetben sem: saját mércéit ő határozza meg, és megengedi magának a fényűzést, hogy sose adja alább. Hihetetlen munkabírását és elkötelezettségét rendíthetetlen derűvel hagyta egész életében kihasználni, de ezen, ha egyáltalán, csak mások háborogtak, ő soha az önérvényesítés módozatait nemigen ismeri.

Erre utal a pályafutása is. Munkásságának két fő helyszíne – egy korai rádiós időszakon túl – a Zeneműkiadó és a Bartók Archívum. Foglalkozott egyebek közt Webernrel és Stravinskyval, de legfőképp Haydnal és Bartókkal. Könyvek garmadáját szerkesztette és gondozta, némelyiket fordította is, hosszú ideig formálta a magyar zenei könyvkiadás arculatát. A Bartók Béla írásai és a Bartók Béla zeneműveinek összkiadása kötetei, melyekben közreadói, szerkesztői munkát végez, tanúskodnak óriási tudásáról és végtelen szorgalmáról.

Fölösleges azon elmélkedni, hogy ritka kvalitásaival milyen látványosabb karriert futhatott volna be. Sosem lázad és sosem törtet, fogadjuk el, hogy így jó neki, hiszen olyan meggyőző az öröm, amellyel él és munkálkodik. Örüljünk mi is, hogy ilyen rejtett kincseink vannak, mint és alkalmasint mennyivel

¹ Muzsika 2004/5. szám. Rác Judit laudációja Révész Dorrit 70. születésnapjára készült.

szabadabb, szebb pályafutás ez, mint annyi más, kitüntetettebb karrier. Mert Dorka a maga választotta szolgálatban él, szabadon és szépen. Maga az eminencia, szürkeség nélkül. Dorka, szeretettel és hálával öllelek. Nyáron, hetvenévesen is kempingezni indulsz Somfai Lászlóval. Még sok boldog kempingezést kívánok!

Rácz Judit

III.

RÉVÉSZ DORRIT (1934-2008)²

Nem lehet hozzászokni, milyen keskeny mezsgye választja el az életet a haláltól.

Még fülemben cseng Dorka jellegzetes, mosolygós hangja: köszöni, jól van.

Hetvennégy éves volt.

Közel húsz évig dolgoztunk együtt a Zeneműkiadóban. Ő volt a Sarlós László vezette vállalat egyik oszlopa, hiszen annak idején az Editio Musica még könyveket is megjelentetett, és Révész Dorint állt az irodalmi szerkesztőség élén.

Harminchét éves volt, amikor megismertem. Fehér, hullámos haja hátul kontyba fogva, vékony csontú alakján mintha mindig ugyanazt a ruhát viselte volna. Nem tudom felidézni, szürkét szürkével, vagy talán feketét?

Nem a külsőségekkel hatott, hanem élénken, kicsit ironikusan csillogó szemével, és hihetetlenül éles, gyors járású eszével, aforisztikus megállapításaival, amelyekkel egyszerűen nem lehetett mit szembeszegezni. Visszatekintve úgy emlékszem, mindig igaza volt.

² Muzsika 2008/10.szám.

A vezetése alatt álló szerkesztőség nagyszerű könyveket, könyv-sorozatokat gondozott. A zenetörténész Révész Doritt szerzőként a háttérbe vonult. Egyetlen munkájára emlékszem, amely azokban az években a Zeneműkiadónál jelent meg: ő fordította magyarrá Eric Walter White Stravinskykönyvét.

Tekintélye a vállalatnál kikezdhetetlen. Ő maga, azt hiszem, egyetlen autoritást ismert el, fenntartás nélkül. Illett tudni, hogy az „Atya”-ként aposztrofált természetfeletti lény, akire időnként hivatkozott, férje, Somfai László volt. Egyszer megjelent édesanyja is, egy Dorkánál látszólag alig idősebb, szép, ősz hajú hölgy -és akkor Dorka egyszerre, kortalanság ide vagy oda, valahogy mégiscsak gyermekké változott. De nagy ritkán megjelent a lánya meg a fia is – azóta már az egyik unokája is tanít.

Hirtelen halálával most elérvult ez a család, és a zenei életben is pótolhatatlan úr keletkezett. Valahogy egyre kisebb, egyre szegényebb lesz a világunk, és amikor valamelyikünk elbúcsúzik, a mi életünk egy darabját is magával viszi..

Varga Bálint András

VIKÁRIUS LÁSZLÓ BÚCSÚZTATÓJA³

A komolyzene iránt érdeklődők közül ki ne forgatta volna a hetvenes-nyolcvanas években Bernstein Megválaszolatlan kérdését, vagy a gyermekeknek – ma is – csodálatos A zene könyvét? E kiadványok azon tünemények közé tartoztak, melyek az akkori, ma már elképzelhetetlenül szűkös világba friss levegőt, üdítő szellemet hoztak. Hogy megjelenésük, a fordítás, a magyar közönséget tekintetbe vevő átdolgozás munkája kinek is köszönhető, sokáig rejtve maradt előttem. Viszont ismertem Révész Doritt nevét a Bartha Dénessel közös Haydn-dokumentumok kötetből, e fiatalkori munkájából, melynek - úgy sejtem igen alapos - átdolgozását éppen az utolsó hónapokban végezte el. Személyes találkozásra egy koncert szünetében került sor - még tanulmányaim idején. Somfai tanár úrral volt együtt, s engem, ott jelenlévő osztálytársaimmal

³ Elhangzott Somfai Lászlóné Révész Doritt búcsúztatásán, 2008. szeptember 10-én a budapesti Új Köztemetőben. Parlando 2008/6.ben.

egyetemben oly természetességgel vont be a beszélgetésbe, hogy az a zavarba ejtő érzésem támadt: tudtukon kívül ismer minket.

Akkor nem sejthettem, milyen közvetlen munkakapcsolatba kerülünk majd egyszer. Most hitetlenkedve veszem tudomásul, hogy a Bartók Archívumban másfél évtizedet tölthettem el a közelében. Persze ha dolgozott – s többnyire kizökkenthetetlenül dolgozott – szinte észrevehetetlenné vált. Pedig szeretett, és remekül tudott beszélgetni. Sajátos szavai, kifejezései mélyen belénk ivódtak – akárcsak lelkesedése.

Egy ízben elragadtatott érdeklődéssel hallgatott bele 13. századi francia motetták új felvételébe. „Vajon Bence tudta-e hogy ezek így szólhatnak?” - kérdezte.

Tanárai, Szabolcsi Bence, Bartha Dénes, Kókai Rezső - talán őket emlegette legtöbbször – nemcsak életrajzának adatai voltak. Emléküket őrizte - nagy szeretettel – s egy-egy (hol megható, hol ironikus, de mindig frappáns) történettel jelenvalóvá tudta tenni őket. Talán furcsa, hogy erre kell gondolnom: Rajeczky Benjámint – Béni bácsi – porosodó íróasztalát fölhozatta a Zenetudományi Intézet raktárából, hogy – rá emlékezve - azon dolgozhasson.

Az általam közvetlenül átélt időszakban többek között Bartók írásainak kritikai közreadása foglalkoztatta. E munkájával kapcsolatos az a látszólag apró, de jellemző eset, mely most – őt fölidézve – újra meg újra eszembe jut.

Különösen sok gondot okozott egy szlovák népzenei tanulmány közreadása, melynek dallampéldái nem maradtak fenn. Legtöbbjük utólag mégis beazonosítható volt. A legtöbb, de mégsem mind. Bartók írásainak e kötetében üresen hagyta a kottasorokat a két beazonosítatlan példánál. Hátha valakinek őutána majd sikerül megtalálnia a leányzó dallamokat. Ott várja őket – gondosan előkészítve – a helyük. Önzetlenséggel szolgálta mindazt s mindazokat, amiben, s akikben hitt.

Észrevétlensége is hiányozni fog.

Vikárius László

IV.

KÁRPÁTI JÁNOS EGY KLASSZIKUS ÚJRAFELFEDEZÉSE⁴

Bartha Dénes–Révész Dorrit: Joseph Haydn élete dokumentumokban
Európa, 2008. 356 oldal, CD-melléklettel

„Olyan karmesterek, mint Furtwängler vagy Stokowski, akik egy késő romantikus ideált tartottak szem előtt, minden régebbi zenét ebben az értelemben szólaltattak meg – írta Nikolaus Harnoncourt 1982-ben. – Így kerültek előadásra Bach-orgonaművek Wagner-méretű zenekarra hangszerelve, vagy passiók szuperromantikus módon, mamutméretűre duzzadt apparátussal... Századunk első évtizedeitől kezdve azonban egyre inkább követelménnyé vált a régi zene »hiteles« megszólaltatása.”

Így lett a hitelesség – és ebben Harnoncourt kiemelkedő szerepet játszott – a XX. század második felének (s azóta persze napjainknak is) legfőbb zenei ideálja. Sok minden megváltozott a kutatási módszer és az előadási praxis terén: a biográfusok egyre nagyobb szerepet szántak az első kézből való információknak, az előadók pedig felismerték, hogy hűen kell követni az eredeti szerzői kottát és a kották helyes olvasására vonatkozó korabeli utasításokat. Hitelesebb képek rajzolódtak ki a bécsi klasszika mestereiről is, amire nagy szükség volt, mert például Mozart alakjához korábban – Schlichtegrolltól

⁴ Holmi folyóirat online kiadása, 2009. június

Hildesheimerig – az örök gyermek, újabban pedig az isteni tehetséggel megáldott, de léha, részeges Amadeus legendáját társították.¹ A komplexebb Mozart-képhez nagyban hozzájárult egy német és egy amerikai tudós, Volkmar Braunbehrens és Maynard Solomon, akik 1986-ban, illetve 1996-ban publikálták új szellemű biográfiájukat. Amikor tehát 2006-ban, a Mozart-évforduló alkalmából a magyar könyvpiacra is megjelent ez a két munka, úgy érezhettük, a bécsi mester legújabb, szakembert és művelt olvasót egyaránt megérintő bemutatásával lépést tudunk tartani a nemzetközi élmezőnnyel.² Jó érzésünket még az is táplálta, hogy már mi magyarok is tettünk egy új ecsetvonást a korszerű Mozart-képhez, hiszen a közelmúltban jelent meg Fodor Géza kiváló dramaturgiai elemzése.³

A hiteles Haydn-kép megrajzolásához járul most hozzá az Európa Kiadó Joseph Haydn élete dokumentumokban című szép kiadványa, mely 2008 végén, a 2009-es Haydn-évforduló előestéjén jelent meg. Az eredeti leveleket és Haydn londoni naplójegyzeteit tartalmazó könyv nem újdonság, hiszen első kiadása a hatvanas évek elején készült, amikor szerzője, Bartha Dénes a nemzetközi Haydn-kutatás élvonalába lépett. Az úttörő ugyan az amerikai H. C. Robbins Landon volt, aki épp fél századdal ezelőtt adta közre elsőnek Haydn levelezését és feljegyzéseit angol fordításban,⁴ de Bartha már akkor dolgozott a saját, ennél hitelesebb, mert eredeti nyelveket használó verzióján, ami azután 1965-ben jelent meg a kasseli Bärenreiter és a budapesti Corvina közös kiadásában.⁵ Bartha közben elkészítette ezt a magyar nyelvű kiadást is, mégpedig az idézett levelek számát redukálva, de bőséges kommentárral és életrajzi kiegészítésekkel gazdagítva. „Az életét végigkísérő dokumentumok hűen tükrözik Haydn annyi kortársáéhoz hasonló mindennapi küzdelmeit – írta Bartha a kötet előszavában. – Nem irodalmi igényűek, mint a romantika nagyjainak levelei, emlékiratai. A hétköznapi szükségük írta őket, éppen ezért – a hétköznapi apró füllentéseik túl – hasonlíthatatlanul őszinték és hitelesek.”

A levelek és naplószerű feljegyzések fordítását Bartha fiatal zenetörténész munkatársára, Révész Dorritra bízta, aki nagyszerű munkát végzett, mert nemcsak a négy nyelvvél birkózott meg, hanem a szövegek cirkalmas megszólításával és mesterkélten körülíró, olykor körmönfont tartalmával is. Ezt a könyvet a Zeneműkiadó először 1961-ben adta ki, majd a sikerre való tekintettel 1978-ban megismételte a kiadást, ám a példányok mára elfeledve,

csak könyvtárakban és legfeljebb antikváriumok mélyén lelhetők föl. „Bartha Dénes nemcsak elsőrangú tudós volt, hanem kíváncsi és empatikus ember is, Haydnt mintegy bensőséges barátként ismerte – írja Révész Dorrit a mostani kiadáshoz készített utószavában. – Ez a titka annak, hogy a könyvbe sajátos műfajának megfelelően foglalt életrajz és portré a fél évszázadnyi kutatás és irodalom megszámlálhatatlan újdonsága ellenére sem avult el. Az új kiadás (hallgatólagos) pótlásai-javításai azokra a maga műfaján belül hiányzó vagy kérdéses adatokra szorítkoznak, amelyeket az újabb kutatások feltártak, illetve megcáfoltak vagy megerősítettek.”

Bartha Dénes és Révész Dorrit könyve két nagy részben – Az Esterházy-rezidencia karmestere és A nagyvilág muzsikusa címmel – kronologikus, az élet periódusaihoz pontosan illeszkedő fejezetekbe rendezi anyagát. Újrakiadásával a kiadó többet tett, mint ha egy újabb biográfiát fordítottatott volna le, mert a zeneszerző saját szavai és a közjük illesztett, még ma is érvényes kiegészítések pontos és hiteles életrajzi képet nyújtanak.

A zeneszerző képét azonban az új kutatás és az új zenei praxis még további árnyalatokkal gazdagítja. Hosszú időn keresztül ugyanis az a felfogás uralkodott: „Haydn papa” nagyon megbízható és termékeny muzsikos volt, száznál több szimfóniát és több mint nyolcvan vonósnégyest írt... na jó, jó, de hát Mozart!... meg Beethoven! Joggal írja tehát az utószóban Révész Dorrit: „A bécsi klasszikus mesterek közös vonásai helyett mindinkább különbségeik kerülnek előtérbe, mind sokrétűbben, igazabban, teljesebben bontakozik ki a jellegzetesen egyéni Haydn-zene.”

A már említett amerikai tudós, Robbins Landon több munkát publikált a zeneszerző életrajzának nagyon részletes bemutatásával, a szimfóniák kritikai kiadásával pedig felkeltette az előadók igényét a művek hiteles tolmácsolására.⁶ Felesége, Christa Landon ugyanezt tette a zongoraszonáták bécsi Urtext-kiadásával. Sokat lendített a kutatás és a gyakorlat további fejlődésén a holland Anthony van Hoboken, aki 1958-ban elindította a Haydn-művek nagy tematikus jegyzékének kiadását, majd a hatvanas években Bartha Dénes jelentkezett már említett nagy dokumentumgyűjteményével és egyéb tanulmányaival. Végül tanítványa, Somfai László követte őt, aki nemcsak szerzőtársa volt az Esterházy-udvar kismartoni és eszterházi operakultúrájának feltárásában,⁷ de olyan

munkákkal vált a nemzetközi Haydn-kutatás vezéregyéniségévé, mint a Joseph Haydn élete képekben és dokumentumokban (1977, angolul 1969), valamint a Joseph Haydn zongoraszonátái (1979, angolul 1995). Az új Haydn-kép kialakításában fontos szerepet játszott az ún. „régizenei előadás” praxisának megjelenése az ötvenes években. Úttörője Gustav Leonhardt (1928) és Nikolaus Harnoncourt (1929) volt, majd karmesterek és hangszeres szólisták hosszú sora csatlakozott hozzájuk. A Haydn-művek újrafelfedezésében Frans Brüggen (1934) járt elől, aki zenekarával (Orchestra of the Eighteenth Century) 1986 és 1993 között Haydn közel ötven nagy szimfóniáját vette fel lemezre, mégpedig az új összkiadás pontos szövege alapján és a Haydn korában használt fúvós hangszerek alkalmazásával.⁸ A régizene másik nagy specialistája pedig (aki egyébként nem csak régizenével foglalkozik), John Eliot Gardiner (1943) az általa alapított zenekarral (English Baroque Soloists) és a Monteverdi Kórossal hat Haydn-misést vett föl 1998 és 2003 között.⁹

Brüggen Haydn-CD-i azért hatnak újrafelfedezésként, mert a korábbi koncertrepertoár rutinjában a százhet (!) szimfóniából legfeljebb egy-két „Sturm und Drang” és néhány „Londoni” szimfónia szerepelt. Vagyis a Haydn-repertoár mennyiségileg is megnövekedett, a zenekari hangzás pedig a hangzó tömbök finom elemekből álló, mégis egységes megszólalásával, a régi minták alapján rekonstruált oboák, fagottok és vadászkürtök hangkvalitásával minden eddiginél gazdagabbá vált. De nem csak a „régizenes” felvételek mutatják a repertoár kiteljesedését: a szimfóniákból Doráti Antal 1969 és 1972 között már összkiadást is készített a Philharmonia Hungarica közreműködésével, majd az Osztrák–Magyar Haydn Zenekar is rögzített komplett kiadást Fischer Ádám vezényletével.¹⁰

A régi hangszerek újrafelfedezésének korát Somfai László így jelentette be 1979-ben, a zongoraszonátákról írott könyvében: „A hangszerkutatás, karöltve gyakorló előadóművészekkel, módszeresen feltárta, hogy egy-egy nemzeti vagy személyi hangszerépítő műhelystílus milyen sokoldalú kapcsolatban volt a maga működési körének zenéivel; egyáltalán kiderült, hogy mennyivel alkalmasabb és szebb hangú tolmács valamely történetileg odaillő régi hangszer egyedi másolata (a replika), mint a modernizált, koncerttermi zajosságúra kalibrált ál-régi gyári instrumentum.” Őt igazolja az amerikai fortepiano-művész, Malcolm

Bilson, aki nemcsak az összes Mozart-zongoraversenyt játszotta fel fortepianón – John Eliot Gardiner vezényletével –, hanem számos Haydn-szonátát, mégpedig Walter- és Schanz-féle hangszerek replikáján.

Haydn zongoraszonátái (bár magyarul így mondjuk) tehát nem zongorára íródtak, hanem a kor billentyűs hangszerére, amit a német Klavier és az angol keyboard szó pontosabban fed. A XVIII. század második felében a fortepiano vált uralkodóvá, melynek szárnyszerű szekrénye (Flügel) külsőleg a csembalóhoz hasonlít, ám a hangot nem a húrok pendítésével, hanem megütésével – kis kalapácsokkal – hozza létre, vagyis a modern zongora őse, de hangzása finomabb, nem nagy hangversenyterembe, hanem szalonokba való. Hogy Haydn számára milyen fontos volt a csembalótól és a még kisebb klavichordtól való elszakadás, azt két levél is tanúsítja a Bartha–Révész-dokumentumgyűjteményben. Az egyiket Haydn az Artaria zeneműkiadónak írta 1788. október 26-án: „Hogy az Ön három zongoraszonátáját jól megkomponálhassam, új fortepianót kellett vásárolnom... Ezért tisztelettel megkérem Nagyságodat, fizessen ki nevemben 31 dukátot Wenzel Schanz orgona- és hangszerkészítő úrnak.” A másikban kedves barátnőjének, Genzingerné asszonynak ecseteli a Schanz-féle fortepiano előnyeit (1790. július 4.): „[Walter zongorája] kitűnő, de Kegyelmed kezének túl nehéz járású, nem lehet rajta mindent a kellő finomsággal játszani. Éppen ezért szeretném, Schanz úrtól próbálna ki egyet Kegyelmed. Az ő zongorái valami egészen különlegesen könnyű járásúak, mechanizmusuk tökéletesen megfelelő. Kegyelmednek nélkülözhetetlen egy jó zongora, szonátáim pedig sokat nyernek vele.” A levelezést tekintve Haydn nem volt nagyon rendszerető ember, így a hozzá érkezett levelek nagy része elveszett. Az ő leveleit viszont gondosabban őrizték a kiadóknál, az Esterházy-archívumban és bécsi barátnője, Marianne von Genzinger magángyűjteményében. Kifejezetten zenei információt nem találunk bennük, legfeljebb előadói tanácsokat és a kellő számú próba fontosságának hangsúlyozását. Annál inkább megfigyelhető a zeneszerző alakjának három, különösen jellemző oldala: a könyörtelen és ravasz üzletember, a magához méltó társra vágyó művelt úr és a technikai eredmények iránt is érdeklődő, egyáltalában nem szakbarbár muzikus. Régóta ismert mozzanata a Haydn-irodalomnak, hogy művei terjesztésében a mester nem mindig „fair” módon járt el. Esterházy Pál Antal herceggel kötött, sok tekintetben ma már megalázónak tűnő, 1761-ben kelt szerződése ilyen

passzust is tartalmazott: „A Herceg úr Ókegyelmességének mindenkori parancsára köteles a másodkarmester Öfőméltóságának tetszése szerint zeneműveket komponálni. Ezen új zeneműveket senki útján közzé nem teheti, még kevésbé másoltathatja le, hanem azokat kizárólag Ókegyelmessége számára kell fenntartania.” Szegényebb lenne a zenetörténet, ha ezt a kikötést szigorúan betartják, és Haydn műveinek nagy részét csak az Esterházy-archívum őrizte volna. „Az első években Haydn nyilván célszerűnek vélte a szerződés e pontjának betartását – írja Bartha Dénes –, de tizenöt-húsz év múltán (tehát 1775–1780 körül – amint leveleiből alább meglátjuk) már egészen gátlástalanul levelezik és alkudozik művei kiadásáról bécsi és külföldi kiadókkal, kül- és belföldi zenekedvelőkkel, és semmi adatunk nincs arra, hogy ezt a hovatovább valósággal üzletszerű jelleget öltő tevékenységet a herceg valamelyest is nehezményezte volna.”

Manapság csak zenét tanuló diákok és muzsikuskok vásárolnak kottát. Nem így a XVIII. század második felében, amikor a társadalom felsőbb köreiből kikerülő művelt zenekedvelők és amatőrök – „Kenner und Liebhaber” – szórakozási-zenélési igényének egyetlen lehetősége volt, hogy a kottákat megvásárolják, és azokat vagy maguk játsszák le otthoni hangszereiken, vagy hivatásos muzsikussal játszassák családi körben és házi koncerteken. Ez a magyarázata a zeneműkiadás egész Nyugat-Európát átható fellendülésének, mindenekelőtt a lipcsei Breitkopf és a bécsi Artaria átütő üzleti sikereinek. Joseph Haydn számára igen előnyös volt, hogy az Artaria testvérek cégében partnert talált műveinek kiadására és tágabb körben való forgalmazására. A dokumentumgyűjtemény egy teljes fejezete – az életrajz évtizede 1780-tól 1789-ig – ezt a címet viseli: Bécsi és külföldi kiadók versengése Haydn műveiért. Bár a levelezés jobbára egyoldalú, a mester írásaiból pompásan kirajzolódik eredendő hűsége az Artaria céghez, de 1781-ben már megpendíti a külföldi konkurencia lehetőségét: „...Most még valamit Párizsról. Monsieur le Gros, a Concerts Spirituels igazgatója módfelett sok szépet írt Stabat Materemről, amit ott négyszer adtak elő, a legnagyobb sikerrel; az urak engedélyt kérnek, hogy kinyomathassák. Ajánlatot tettek, mely szerint valamennyi jövődöbeli művemet számomra igen előnyös feltételek mellett kiadják.”

Két évvel később pedig, bár még gondosan körülírja elkötelezettségét, már konkrét üzletről is tárgyal Boyer párizsi zeneműkiadóval: „Nagy örömmel vettem tudomásul az Ön kívánságát (hogy ti. zeneműveket akar kiadni tőlem), kétlem azonban, hogy annak eleget tehetek, éspedig a következő okokból: először is a hercegemmel kötött szerződés értelmében kézírataimból semmit sem szabad külföldre küldenem, mert azokra ő tart igényt... Másodszor Önnek becsületességemben kell bíznia, nem az írott papírban. Az elmúlt évben három szép, mutatós és nem túl hosszú szimfóniát szereztem... Most felajánlom Önnek ezt a három szimfóniát, és megkérdem, melyek a legelőnyösebb feltételei, mert bizonyos vagyok abban, hogy ez a három darab hallatlanul kapós lesz.” Bartha Dénes e levélhez azonnal hozzáteszi: „A Haydn felajánlotta szimfóniák: az 1782-ben komponált 76., 77. és 78. számú Esz-dúr, B-dúr és c-moll. A levélváltás folytatása elveszett, de Boyer nyilván kapott az ajánlaton, mert 1785-ben, op. 37 szám alatt kiadta ezeket a műveket. Alighanem későn jött rá arra, hogy ugyanez a három szimfónia 1784-ben már megjelent Torricellánál és Forsternél. Ezúttal kétségtelenül Haydn adta el mindhármuknak a műveket.”

A londoni Forsterrel való kapcsolatáról egy nagyszabású, témakezdetekkel is pontosított szerződés tanúskodik még 1786-ból, majd 1787-ben további művekre is ajánlatot tesz Haydn. Néhány levélben még igyekszik megnyugtatni hűségéről barátait, az Artaria fivérekét, de érdekesebb, nagyobb szabású műveit most már inkább Párizsban és Londonban kívánja értékesíteni. Ám mivel Artariák is mindenről értesülnek, Haydn mentegetőzésre kényszerül: „Azon állítás, mely szerint én Forster úrnak ugyanezekről saját, teljhatalmat biztosító tanúsítványt adtam volna, hamis, viszont az igaz, hogy a kvartetteket már kimetszésük után neki elküldtem... Rám senki nem neheztelhet, amiért azokból kinyomtatásuk után még némi hasznot igyekszem húzni, mivel műveimért kellőképp nem fizettek meg, s mivel erre több jogom van, mint holmi más kereskedőknek.”

Itt bukkan fel az önigazoló mondat, amit az utókor, amikor Haydn nem egészen tiszta üzleteiről van szó, erkölcsi igazolásnak fog fel. Mert egy olyan korban, amelyben copyright-törvények nem uralkodnak, zugmásolók kéziratban is adják-veszik a műveket, és amelyben egy bontakozó ipari és kereskedelmi ág, a zeneművek nyomtatása és kiadása egyre nagyobb hasznot ígér, a szerző a művek

előadásakor megmutatkozó sikeren és az ismertségen túl anyagi hasznot is akar látni.

Haydn üzleti érzékét még az a ravaszság is mutatja, amivel az Évszakok kiadását előkészíti. Breitkopf társának és örökösének, Christoph Härtelnek írja Lipcsébe 1800. július 1-jén: „Magunk között mondva, valóban igen megbántam, hogy drága Teremtésemet az álmos Artaria úrra bíztam, annál is inkább, mert a zongorakivonatot s más apróságokat is átengedtem neki, még hozzá ingyen. Éppen ezért nagy örömmre szolgálna, ha a jövőre nézve valamiképp megállapodhatnánk.”

Az Évszakok kiadási jogáért már négy jelentős kiadó is vetélkedik: a bécsi Artaria, az Offenbachi André, Lipcséből pedig a Breitkopf & Härtel mellett a Hoffmeister is. Haydn ekkor Härtel bécsi képviselőjének, Georg August Griesingernek (aki melleleg első életrajzírója is) az alábbiakat írja 1801. július 3-án Kismartonból: „Sohasem kételkedtem Härtel úr megbízhatóságában és becsületességében. Ennek bizonyságául előnyben részesítem mindenkivel szemben... Hogy André úrtól megszabadítson, és bécsi üzletkötőjét jobb belátásra bírja, írjon nekem Härtel úr maga vagy megbízottjaként Nagyságod olyan értelemben, hogy Härtel úr a kizárólagos jogért (amiért 6000 forintot kértem) 5000 Ft-ot ajánl. André úr ezt az összeget sohanapján nem tudja megadni, mert tőle készpénzt követeltem. Köztünk persze valójában továbbra is fennáll a 4500 Ft-os megállapodás, bécsi bankókban.” Ezzel nem csak a nemkívánatos vevőt szereli le, de még a portéka becsét is magasabbra emeli, a modern üzleti stratégia eszközeit használva.

Az újabb kutatások egyértelműen cáfolják azt a régebbi klisé, hogy Mozart nyomorgott. Ma már tudjuk, hogy ez nem igaz, mert maga rendezte koncertjeivel – „akadémiáival” – és műveivel szép összegeket keresett, és jómódú polgárhoz méltón élt. Más dolog, hogy nem tudott a pénzzel bánni. Annyi azonban bizonyos, hogy a három bécsi klasszikus között Haydnnak sikerült a legnagyobb vagyont felhalmoznia, házat vásárolt magának Bécs elővárosában, és odáig jutott, hogy műveit egész Nyugat-Európában játszották, híre magasan szárnyalt, és szinte annyi megtisztelő címet, oklevelet, érmet nyert el magas rangú intézményektől, mint később az egész Európát beutazó Liszt

Ferenc.¹¹ Haydn azonban – két londoni útja kivételével – ki se tette lábát a Kismarton-Eszterháza-Bécs háromszögből.

A fennmaradt levelezés révén Haydn magánélete is megnyílik valamennyire, bár tudjuk, hogy bizonyos eseményekre – válaszok híján – csak következtetni lehet. Haydn házasságkötésének története döbbenetesen hasonlít Mozart esetére, aki az először idealizált Aloysia Weber helyett nővérét, Konstanzt vette feleségül. A fiatal, még húszas éveiben járó Haydn beleszeretett Peter Keller parókakészítő mester Therese nevű lányába, ám a szülők a lányt apácának szánták. Haydn, mivel nem nyerhette el annak a lánynak a kezét, akit szeretett, testvérét, a három évvel idősebb Maria Annát választotta. Mozart azonban kétségtelenül jobban járt Konstanzéval, mint Haydn Maria Annával.

Haydn békés otthont és gyermekeket remélt, de kegyetlenül csalódott várakozásában. Maria Anna civakodó, féltékeny és vakbuzgó volt; egyáltalán nem volt jó háziasszony. Idős korában Haydn így vallott erről biográfusának, Griesingernek: „Feleségem képtelen volt gyermeket szülni, s ezért én sem maradtam közömbös más nők bájai iránt.” Az fájt neki a legjobban, hogy asszonya értetlenül állt szemben férje művészi teljesítményével. „Teljesen mindegy volt számára, hogy férje csizmadia-e avagy művész.” Érthető tehát, hogy amikor Esterházy herceg 1779-ben szolgálatába fogadta Antonio Polzelli olasz hegedűst és feleségét, Luigia Polzelli mezzoszoprán énekesnőt, Haydn élete is megváltozott. Bartha Dénes dokumentumgyűjteményének összekötő szövege is a modern biográfust, Karl Geiringert idézi: „Luigia 19 éves volt, amikor Eszterházára került, 28 esztendővel fiatalabb Haydnnál... Boldogtalan házasságban élt beteg férjével, és Haydn (aki ugyancsak egy szerencsétlen házasság jármát nyögte) hamarosan sorstársára ismert benne. Eleinte talán csak segíteni akart rajta, de a szimpátia és a részvét mihamarább szenvedélyes szerelemmé vált. Szerelme Luigia iránt olyan elemi erővel ragadta magával, hogy nem is próbálta titkolni. Eszterházán alighanem mindenki tudott róla, Haydn feleségét és Signor Polzellit sem kivéve.” Pompakedvelő Miklós herceg megértését tanúsítja, hogy bár nagyon elégedetlen volt a házaspár művészi teljesítményével, és elbocsátani szándékozott őket, kizárólag karmestere érdekében tűrte meg további jelenlétüket. A Luigia Polzelli iránti érzelmek azonban az évtized vége felé már elhalványodhattak, a fennmaradt levelezés pedig arra vall, hogy Luigia Haydn

iránti érzelmeiben anyagi számítás is rejlett. Mindenesetre a segítséget Haydn sohasem tagadta meg, bár szűken mérte. Első londoni évében, 1791-ben például ezt írja Luigiának: „Körülményeid elszomorítanak, és minden pillanatban várom szegény férjed halálát. Helyes volt kórházba vitetned, hogy a magad életét megkíméld... Drága Polzelli, a herceg kamarásától, Monsieur Pierre-től kapsz majd száz forintot. Amint megtartottam jutalomkoncertemet, többet küldök...”¹² Csak következtethetünk arra, hogy a hozzá illő szellemi társat nem találta meg Haydn Luigiában, legalábbis erre vonatkozó levél vagy dokumentum nem maradt fenn. 1789-ben azonban Maria Anna von Genzinger tűnik fel a levelezőpartnerek sorában, a herceg Bécsben élő háziorvosának felesége, kiemelkedően művelt és komoly zenei képességekkel megáldott háziasszony, akinek meleg otthona, a házi zenélés és – hozzá kell tenni – a házi konyha különleges vonzerőt jelentett Haydn számára.

Amikor Genzinger né zongorakivonatot készített Haydn egyik lassú zenekari tételéből, és a mester véleményét kérte, Haydn válaszában e sorokat olvassuk: „Egész eddigi levelezésem legkellemesebb meglepetése volt ilyen szép kézírásban ilyen jóságos szavakat olvashatnom. De még inkább megcsodáltam a küldött pompás Adagio-letétet, mely olyan sikerült, hogy bármelyik kiadó sajtó alá bocsáthatná.”

1790 januárjában már személyesen is találkoztak Genzingerék otthonában, és sokat ígérő barátság bontakozott ki, de a házi muzsikálások egy időre nem folytatódhattak, mert a herceg visszarendelte Haydnt Eszterházára. Ekkor íródott ez a levél Genzingerének: „Nos – itt ülök ordas magányomban – elhagyatva – mint szegény árva – szinte minden emberi társaság híján – telve az elmúlt szép napok emlékeivel... Három napig azt se tudtam, hogy a zenekar mestere vagy szolgálja vagyok-e... Egész szállásom rendetlen, zongorám, melyet különben szerettem, kiállhatatlan, engedetlen volt, inkább bosszantott, semmint megnyugtató volt... Három nap alatt úgy 20 fonttal lettem soványabb, mert a jóféle bécsi falatok már útközben elfogytak. Jaja, gondoltam magamban, amikor az étkezőben finom marhahús helyett 50 éves tehén egy darabját, a finom gombóckákkal körített ragu helyett vén ürüt kaptam sárgarépával, fácán helyett cipőtalpszerű rostélyost... Itt Eszterházában senki sem kérdezi: parancsol csokoládét – tejjel vagy anélkül; kávé – feketén vagy tejszínnel; mivel szolgálhatok, kedves Haydn? Vaníliával vagy ananással óhajtja a fagyaltot?...

Bocsásson meg, drága jó Nagyságos Asszonyom, amiért mindjárt első alkalommal ilyen zagyvasággal, ilyen nyomorúságos irkafirkával lopom az idejét. Bocsásson meg egy embernek, akit a bécsiek túlon túl elkényeztettek...” Marianne Genzinger azonban nemcsak kiváló háziasszony volt, hanem jó képességű amatőr zongorista, kinek hangszerigényéről – mint már idéztük – Haydn gondoskodott, és aki arra is képes volt, hogy Haydn nagyobb együttesre írt műveit a maga hangszerére átírja. Abban a korban a zongoraletét töltötte be a mai hanglemez szerepét, segítségével otthon reprodukálni lehetett a hangversenyteremben megszólaló muzsikát. És persze nagy becsülete volt a kifejezetten zongorára írt kompozícióknak. Az 59. számú szonáta történetéhez tartozik: „A szonáta Esz-dúr, egészen új, és egyszer s mindenkorra Kegyelmed szántam. Utolsó tétele éppen az a Menuet és Trió, amelyet Kegyelmed legutóbbi levelében kért... – írja Haydn. – Nagyon sok minden van benne, amit alkalomadtán részletesen elmagyarázok majd. Kicsit nehéz, de érzéssel teli... Ó, mennyire szeretném ezt a szonátát csak néhányszor eljátszani Kegyelmednek, hogy aztán egy ideig megint sivár magányomban maradjak. Oly sok mondandóm volna és oly sok gyónnivalóm, ami alól Kegyelmeden kívül senki más fel nem oldozhat. De bízom Istenben, hogy ami most nem lehetséges, lehetséges lesz a télen.”

Az 1790. június végén és július elején Eszterházáról küldött levelekre válaszolva kezünkben van Genzingeré levele július 11-i dátummal: „A szonáta nagyon-nagyon tetszik nekem. Egy dolgon volna csak jó változtatni (ha nem árt a darab szépségének), nevezetesen az Adagio 2. részében, ahol a kezek keresztezik egymást, mert az ilyesmihez nem vagyok hozzászokva, és így nagyon nehezen megy; kérem, mondja meg, hogyan lehetne változtatni rajta.” A Haydn-irodalomban gyakran érintett kérdés: csupán barátság vagy igazi szerelem kötötte Haydnt Genzingeréhez? Kapcsolatuknak azonban Genzinger doktorra és a gyermekekre való tekintettel titokban kellett maradnia. Amikor Haydn egyik levele elveszett, a következő szavakkal nyugtatja meg Marianne-t: „Kegyelmed nyugodt lehet a történetek s éppen úgy a jövő felől is, mivel az én Kegyelmed iránti barátságom és nagyrabecsülésem (bármilyen gyengéd legyen is az) sohasem lesz bűnössé, mert mindig szem előtt tartom Kegyelmed emelkedett erkölcsének tiszteletét, melyek nemcsak engem, de mindenkit, aki Kegyelmedet ismeri, csodálatra készítenek.”

Érdekes azonban, hogy ez a jó kapcsolat csak egyetlen évre, 1790-re korlátozódik, ugyanis Londonból Haydn hosszú, de kevésbé személyes beszámolókat ír, és Genzingernek küldött leveleiben ismételtelen egy partitúrája elküldését reklamálja. Hogy a Londonból 1792 nyarán visszatérő Haydn milyen fogadtatásban részesült Genzinger részéről, nem tudjuk, csak két, egyébként derűs hangú rövidke levél maradt fenn Haydn tollából. Kapcsolatuk tragikus módon szakadt meg: Marianne Genzinger 1793 januárjában, 38 éves korában meghalt. Hét hónapig egyetlen sornyi írás nem maradt ránk Haydn tollából. „Éppen ez bizonyítja legerőteljesebben – állítja Bartha kommentárja –, milyen mélyen megrázta a tragikus esemény az idős mestert.” A harmadik asszony, akiről dokumentumok vallják, hogy különösen kedves volt Haydnnak, a londoni Rebecca Schroeter, Johann Samuel Schroeternek, a királyné zenemesterének jómódú özvegye. Levelek nem maradtak fenn sem Haydntól, sem Schroeternétől, de az asszony leveleit Haydn gondosan belemásolta londoni naplójegyzeteibe. Mikor Albert Christoph Dies (Griesinger mellett a másik egykorú biográfus) meglátogatta, Haydn a maga készítette másolatokhoz az alábbi megjegyzést fűzte: „Ezek az angol özvegy levelei, akit akkoriban szerettem; bár nem volt már egészen fiatal, **13** szép és szeretetre méltó asszony, akit – ha nőtlen vagyok – szívesen feleségül vettem volna!” Ám a szavaknál is többet mond az a tény, hogy a levelek tartalmát Haydn meg akarta őrizni. Schroeterné huszonnégy rajongó hangú leveléből csak egyetlen kis részletet idézünk: (1792. március 7-én) „Kedvesem: végtelenül szomorú voltam, amiért oly hirtelen váltunk el tegnap éjjel. Beszélgetésünk egész különlegesen érdekes volt, és ezernyi szereteteli mondandóm volt Önnek. A szívem tele volt és van gyöngédséggel, de nincs nyelv, amely csak félig is kifejezhetné a szerelmet és szeretetet, amit Ön iránt érzek, aki életem minden napjával kedvesebb és kedvesebb nekem... Drágám, boldogtalan vagyok, amíg nem látom Önt, ha lehet, mondja meg, mikor jön.”

Haydn angliai naplójegyzetei, amelyek a Schroeter-levelek másolatát is megőrizték, ötletszerűen és rendszertelenül számolnak be ismeretségekről, címekről, eseményekről, tapasztalatokról. „A jegyzetek összessége nem alkot folyamatos naplót – írja kommentárjában Bartha Dénes –, inkább érdekes, vegyes alkalmi feljegyzések tarka keveréke. Tanúsága annak, hogy Haydn milyen páratlanul éles szemmel, olykor egészen furcsa dolgokra kiterjedő

figyelemmel és eleven kritikai érzéssel szemlélte az angol társadalmi és zenei élet számára újdonságot jelentő megnyilvánulásait.”

A jegyzetek között természetesen a személyét érintő, megtisztelő események naplózása dominál: „[1791.] november 24-én a walesi herceg meghívott fivéréhez, a yorki herceghez Oatlandsbe. Két napig maradtam; megszámlálhatatlan kegyben és megtiszteltetésben részesültem mind a walesi herceg, mind a yorki hercegné részéről, aki a porosz király leánya... A walesi herceg portrémat kívánta. Mindkét napon este négy óra hosszat muzsikáltunk, éspedig tíz órától hajnali kettőig.” Feltűnő, hogy angliai tartózkodása során Haydn milyen megkülönböztetett érdeklődést tanúsított a technikai újdonságok iránt. „[1792.] június 15-én Windsorból [Sloughba] mentem Herschel doktor úrhoz, akinél láttam a nagy teleszkópot. 40 láb hosszú és 5 láb keresztmetszetben...”

Haydn 1794 januárjában másodszor indult Londonba. Az utazás idejéből s az azt követő, Londonban töltött másfél esztendőből egyetlen levele sem maradt ránk. Ezért még az első kettőnél is becsesebb az a második, kétfüzetnyi naplójegyzet, amelyet ekkor készített. Bartha időrendben és bőséges kommentárral ismerteti a fontosabb eseményeket, majd az előbbiekhöz hasonlóan közli Haydn feljegyzéseit. Ezek között is gyakran szerepelnek a különleges megfigyelések. „Minden sorhajó vagy hadihajó, a fregatthoz hasonlóan, háromárbocos. Legtöbbjük háromemeletes. A brigg kétárbocos. A cutter csak egyárbocos. Minden egyes sorhajónak legalább 64 ágyúja kell, hogy legyen. Egy cutternek viszont 14, legfeljebb 16 ágyúja van...” „...A kórház 1762-ben épült. Most 1500 betege volt, közülük 300 tengerész az utolsó tengeri ütközetből...” „1794. augusztus 2-án, hajnali 5 óra körül Ashe és Cimador urakkal Bath-ba mentem... Rauzzini úrnál laktam. Hírneves muzsikus, a maga idején a legnagyobb énekesek egyike volt... Igen jóra való, vendégszerető ember. Nyári lakja, amelyben voltam, magaslaton fekszik, igen szép környezetben, ahonnan az egész várost belátni. Bath Európa legszebb városainak egyike...”

Régebbi zenetörténetek – talán a könnyebb megértés vagy a feudális viszonyok még élesebb bírálata érdekében – szimplifikáló képletet állítottak fel a három bécsi mester társadalmi helyzetéről: Haydn még egész életét hercegi szolgálatban élte le, Mozart már szakított a szolgálattal, és próbált szabad

művészként megélni, de nem sikerült neki, és csak Beethoven volt az, aki egész életét szabad, polgári formában élte le. Ezzel szemben az a valóság, hogy Mozart „szabad” életét is áthatotta a császári udvari karmesterré való kinevezés, a megtiszteltetéssel járó teljes biztonság utáni vágy, Beethoven pedig nem tudott volna boldogulni a bécsi arisztokraták – Rudolf főherceg, Kinsky, Lobkowitz és Lichnowski hercegek – megrendelése és rendszeres támogatása nélkül. Haydn viszont saját ügyessége és az Esterházy hercegek toleranciája révén, a hatvanas és hetvenes évek szigorú szolgálata után, 1780-tól kezdve szinte teljes szabadságban terjesztette műveit, londoni utazásait polgári vállalkozókkal együttműködve szinte maga is vállalkozóként bonyolította le, és első londoni tartózkodásának végén, 1792 nyarán nem sietett hercegi gazdája visszahívásának eleget tenni. Elérte, hogy idős korára hercegek és grófok hódoljanak előtte, és – miként egyik legjobb biográfusa, Karl Geiringer írja – 76. születésnapja alkalmából, a Teremtés 1808. március 27-i bécsi előadásán „karosszékekben vitték fel a díszterembe, ahol a fúvós hangszerek fanfárja és a hallgatóság ujjongó ünneplése üdvözölte. A mester Esterházy hercegné mellett ült, aki drága sálját borította rá, mert észrevette, hogy kissé megborzong. Más előkelő hölgyek is követték példáját, úgyhogy az aggastyánt egészen elborították az értékes kendők. Mindenki érezte, hogy Haydn napjai meg vannak számlálva... Beethoven ez alkalommal nem »nagymogulként« viselkedett; letérdelt Haydn előtt, és áhítattal megcsókolta öreg tanítómesterének homlokát és kezét”.¹⁴ Hetvenhét éves korában, vagyonos polgárként halt meg saját gumpendorfi házában. 1809 májusát írták, a francia csapatok ekkor özönlötték el Bécset, Haydn házát is bomba rázkódtatta meg, Napóleon azonban díszőrséget állított a ház elé, egy francia huszártiszt, Clement Sulemy pedig lelkesen látogatta meg a már ágyhoz kötött Haydnt, és elénekelte neki a Teremtés egyik áriáját. Joseph Haydn május 31-én, kevéssel éjjél után halt meg. Erről az időről azonban csak kortársi feljegyzések számolnak be, levél nem maradt fenn.

A múlt év októberében, Bartha Dénes születésének 100. évfordulóján kétnapos konferencia emlékezett meg a nagy és itthon nem eléggé elismert tudósról. A Liszt Ferenc Zeneakadémia zenetudományi tanszakát tulajdonképpen ő alapította, és Szabolcsi Bence tőle vette át a vezetést. Ma már kevesen vagyunk, szerencsések, akik Szabolcsi magasröptű előadásainak hallgatása mellett Bartha Dénestől tanulhattuk meg a tárgyhűséget, a tudományos aprómunkát, a filológiai pontosság igényét. Bartha igen sokoldalú tudós volt, sokáig tanított az Egyesült

Államokban, és nagy nemzetközi tekintélynek örvendett már említett és még további jelentős Haydn-publikációinak köszönhetően.

A szép köntösben, borítóján Ludwig Guttenbrunn olajfestményének jó reprodukciójával megjelent harmadik kiadás megszerkesztésében – az apró korrekciók-kiegészítések végrehajtásában – különösen fontos szerepe volt Révész Dorritnak, akinek ez búcsúmunkája, mert múlt év augusztusában, életének 75. esztendejében itt hagyott minket. Révész Dorrit nemcsak Bartha szerzőtársa volt, hanem az a tudós kolléga, aki a Zeneműkiadó irodalmi főszerkesztőjeként, íróként, fordítóként, művek ösztönzőjeként szinte a legtöbbet tette a magyar és nemzetközi zenetudomány értékeinek hazai elterjesztéséért.

Az Európa Kiadó ajándékot is mellékelte a kötethez: egy CD-t, mely Haydn A-dúr hegedűverseny-ét (Hob. VIIa), D-dúr zongoraverseny-ét (Hob. XVIII:11) és C-dúr szimfóniá-ját (Hob. I:60) tartalmazza a Weiner–Szász Kamaraszimfonikusok előadásában, Baráti Kristóf és Rohmann Imre közreműködésével. E művek nem szolgálnak afféle illusztrációként a dokumentumkötet anyagához (egyedül a zongoraverseny bukkan fel a Forsternek felajánlott művek között, lásd 41. dokumentum), inkább Haydn magasrendű humorából adnak ízelítőt. A C-dúr szimfónia azért kapta A szórakozott (Il distratto) ragadványcímet, mert az eredetileg J. F. Regnard Le distrait című komédiájának német átdolgozásához készült tételeket tartalmazza. Tele van olyasféle zenei tréfákkal, mint például a pianóba beledördülő, ütődobbal erősített forte effektus, mely a londoni Surprise (Meglépetés) szimfóniában vált közismertté, vagy a hegedűk húrjainak szándékos elhangolása, mely Mozart Falusi muzsikuskok címen ismert szextettjének hamis kürtállásaira emlékeztet. A zongoraverseny zárótétele pedig, a nevezetes Rondo all'ungherese hangzó dokumentuma annak, hogy Haydnt eszterházai működésén túl is a magyar zenetörténet részesének tekinthetjük. A kiadó e CD-ajándéka kétségtelenül értékes, mert a Magyar Rádióban készült felvétel igen magas színvonalú, a zenekar, noha nem „régizenes”, Rohmann Imre vezényletével stílusosan játszik, Rohmann szólója pedig nemcsak lehangorlóan briliáns, de billentésének ruganyos kopogása mai zongorán is a fortepiano hangzáskarakterét reprodukálja. Ami eggyel több bizonyíték arra,

hogy a magyar Haydn-interpretációnak is van hozzátennivalója Haydn újrafelfedezéséhez.

Jegyzetek:

1. *Friedrich Schlichtegroll: Nekrolog auf dem Jahr 1791. Gotha, 1793; Wolfgang Hildesheimer: Mozart. Frankfurt, 1977; Peter Schaffer: Amadeus. London, 1980. Kritikáját lásd például Gerhard vom Hofe: Isteni-emberi Amadeus. (Balázs István fordítása.) Holmi, XVIII/2006. 12. 1594–1613.; H. C. Robbins Landon: 1791 – Mozarts letztes Jahr. Düsseldorf, 1988. (1791 – Mozart utolsó éve. Györi László fordítása. Corvina, 2001.)*
2. *Volkmar Braunbehrens: Mozart: a bécsi évek. Osiris, 2006. Maynard Solomon: Mozart. Park, 2006.*
3. *Fodor Géza: A Mozart-opera vilásképe. Typotex, 2002.*
4. *The Collected Correspondence and London Notebooks of Joseph Haydn. London: Barrie and Rockliff, 1959.*
5. *Joseph Haydn. Gesammelte Briefen und Aufzeichnungen.*
6. *The Symphonies of Joseph Haydn. London, 1955; Haydn: Chronicle and Works I–V. Bloomington, 1976–80.*
7. *Haydn als Opernkapellmeister. Budapest, 1960.*
8. *Philips 473015-2.*
9. *Schöpfungsmesse, Harmoniemesse, Heiligmesse, Paukenmesse, Nelsonmesse, Theresienmesse. Philips B000 132502.*
10. *Decca 430 100–2DM32; Brilliant Classics 99925. A Haydn-év alkalmából valamennyi hozzáférhető: www.haydn107.com site-on.*
11. *A Párizsi Conservatoire, a Pétervári Filharmóniai Társaság, a Société Académique des enfants d’Apollon, a Svéd Királyi Akadémia, a Bécsi Tonkünstler Societät tiszteleti tagsága, Francia muzsikusok díszoklevele, Bécs díszpolgársága.*
12. *Luigia Polzelli 1800-ban egy házasságot ígérő okmányt is kicsikart Haydntól, beváltására azonban nem került sor, mert Luigia időközben máshoz ment feleségül. Haydn viszont, ameddig tehette, lelkiismeretesen és nagylelkűen gondoskodott Luigia két fiáról.*
13. *Bartha Dénes itt megjegyzi, hogy Rebecca Schroeter 1791-ben nem lehetett több negyvenévesnél.*
14. *Úgy látszik, a Teremtés különösen alkalmas szerzőjének ünneplésére. E mű*

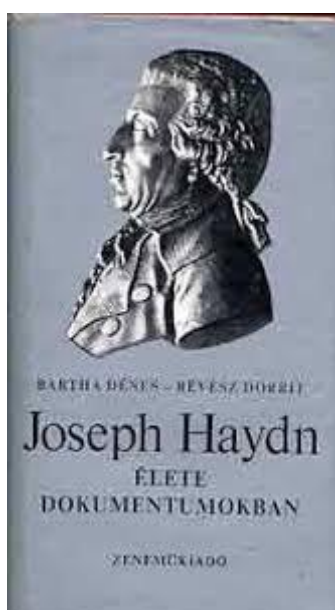
előadása volt a 2009-es Haydn-év ünnepeinek csúcspontja május 31-én Ázsiától (Szöul) Európán keresztül (Eisenstadt, Bécs, Antwerpen, Mechelen, Drezda, Amszterdam, Varsó, Porto, Stockholm, Athén, Esztergom, Budapest, Pécs, Sopron) Észak-Amerikáig (Toronto, Boston). Lásd: www.worldcreation.info

VI.

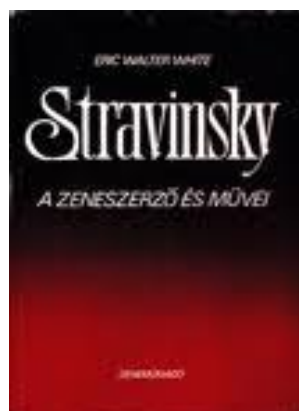
VÁLOGATÁS A RÉVÉSZ DORRIT ÁLTAL FORDÍTOTT/SZERKESZTETT KÖNYVEKRŐL

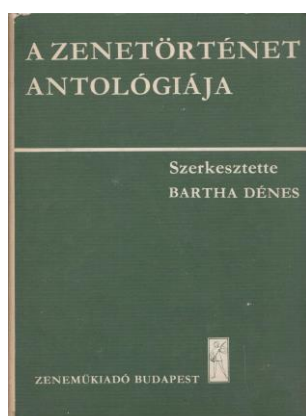
(Zeneműkiadó, 1983)

Bartha Dénessel közös munka
(Zeneműkiadó, 1978)

Fordította: Révész Dorrit
(Zeneműkiadó, 1976)

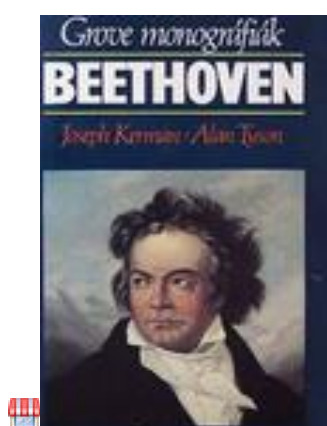
(Zeneműkiadó, 1974)

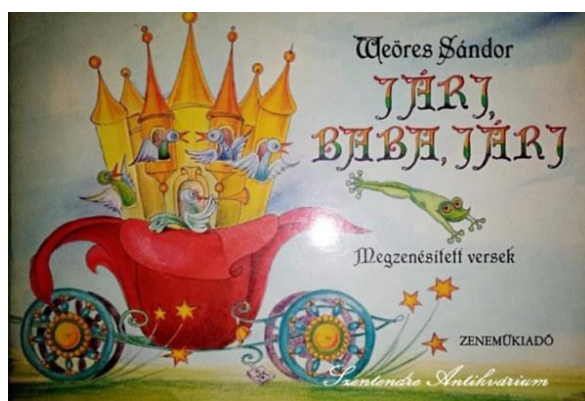
Fordította: Révész Dorrit
(Zeneműkiadó, Budapest, 1979)

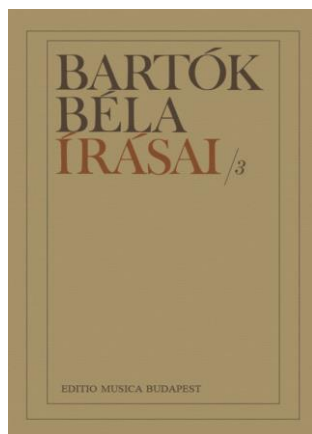
Fordította: Révész Dorrit
(Zeneműkiadó, Budapest, 1985)

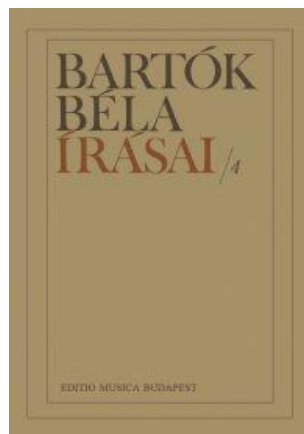
Fordította: Révész Dorrit
(Zeneműkiadó, Budapest, 1986)

(Zeneműkiadó Vállalat, 1987)

Bartók Béla: Bartók Béla írásai 3
Írások a népzeneről és a népzene kutatásról I.
Közreadta: Lampert Vera
Szerkesztette: Révész Dorrit
(Kiadó: Editio Musica Budapest Zeneműkiadó, 1999)

Bartók Béla: Bartók Béla írásai 3
Írások a népzeneről és a népzene kutatásról II.
Lektorálta és szerkesztette: Biró Viola – Révész Dorrit
Közreadta: Lampert Vera
(Kiadó: Editio Musica Budapest Zeneműkiadó, 2017)